

HZ. İBRAHİM VE KURBAN

HZ. İbrahim'den önce bir çok kavmin dinî gelenekleri arasında insan kurban etmenin varlığı ve bunun tanrılara tapmanın bir aracı olduğu bilinmektedir.

İlk uygulaması Âdem (a.s.)'ın oğullarında görülen¹ kurbân ibadeti, kulluk yolunda esaslı bir yere sahiptir. Kur'an-ı Kerim, kurban ibadetine her ümmete emredilmiş olduğunu, Hz. Musa ve Hz. İbrahim'in de bu ibadeti ifa ettiklerini haber vermektedir.² Fakat zamanla bu ibadetin mahiyetinin tahrifata uğradığına şahit olacağız. Allah'tan başka varlıklara kurban etme gibi bir dalaletin girdabına düşen kadim geleneklerin bu tür bir eğriliğe sapması peygamberlerin çetin mücadelesinde de önemli bir yere sahiptir. Şirkten korunmayı itikadi ve ahlâkî sahadaki hedefleri arasına yerleştiren İslâm, kurban ibadetine katılmış şirk geleneklerini ayıklayarak kurbanı aslî kimliğiyle yeniden düzenlemiştir.

Kur'an'da, kurbanın aslî hüviyetinin "tevhid" ve "takva" olduğuna dikkat çekilmektedir. İslâm'ın kurban anlayışını özgün kılan, tevhidin, inancın merkezinde yer alması ve diğer inanç esaslarının buna göre izah ediliyor olmasıdır. *Tevhid prensibi* inanç alanının odak noktası kılınırken *takva prensibi* de Allah'a yakınlaşma

çabasında ahlâkî tutumu oluşturur. Tevhidin ayrılmaz parçası olan takva, tüm tutum ve davranışlara rengini vermekle İslâm'ın "hareket" anlayışının da temel formülasyonunu sunar.

HZ. İsmail'in kurban edilişini anlatan kıssada bu büyük imtihanı veren Hz. İbrahim'in tutumu, kulluk yolunda birbirlerini tamamlayan ilkelerden tevhid ve takvanın bulunduğu en güzel örneklerden biridir.

Kur'an, Hz. İbrahim'in tevhid ehlinde olduğunu "İbrahim, ne Yahudi, ne de Hristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi; müşriklerden de değildi." (Âl-i İmrân 3/67) âyetiyle beyân eder. Hz. İbrahim de "Ben dosdoğru olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim." (el-En'âm 6/79) diyerek ilan etmekte ve müşriklerle arasına mesafe koyduğunu bildirmektedir.

HZ. İbrahim kavmiyle girdiği tevhid mücadelesinde putlara tapmalarının yanlış olduğunu tebliğ etmiş³ ve putlarını kırmıştı⁴. Bunun üzeri-

ne Hz. İbrahim ateşe atılmış ve Allah'ın yardımıyla ateş İbrahim için serinlik ve esenlik olmuştu⁵. Tevhid mücadelesinin güzel bir hatırası olarak Kur'an'da anımsatılan bu hadiseden sonra İbrahim (a.s.) "Ben Rabbime gidiyorum." (es-Sâffât 37/99) diyerek putperest kavminden ayrılıp hicret eder⁶.

HZ. İbrahim "Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlât ver." (es-Sâffât 37/100) diyerek Allah'a dua eder; bu çağrısına karşılık "İşte o zaman biz onu halim bir oğul ile müjdeledik." (es-Sâffât 37/101) denilerek "hilm" sıfatına sahip bir oğul verilir. Bu akıllı, iyi huylu çocuk yürüyüp gezecek çağa gelince, Hz. İbrahim rüyasında onu kurban ettiğini görür. İbrahim (a.s.), oğluna "Yavrucuğum! Rüya da seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin?" diyerek rüyasını anlatır. Oğlu ise, "Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun" (es-Sâffât 37/102) diyerek bu emre itaat edeceğini ve sabredenlerden olacağını bildirerek bu emre gönülden, tevekkül içinde boyun eğer.

Hız. İbrahim ve oğlu, sabır, teslimiyet ve tevekkül için-
de emri yerine getirecekleri esnada, **“Ey İbrahim! Rü-
yayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız.
Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik.”**
(es-Sâffât 37/103-106) denilerek kendilerine bu imtihanı
başardıkları bildirilir. Nitekim, Hz. İbrahim’in kendi oğlu-
nu kurban edişini konu bu âyetlerde oğluna bedel olarak
kendisine “zibh-i azim” verildiği anlatılır: (وَقَدْ يَنْتَاهُ بِذَنْحٍ عَظِيمٍ)
“Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik.” (es-Sâf-
fât 37/107). Âyette belirtilen *zibh-i azimin*, Hz. İbrahim’e
kurban edilmek üzere gönderilen koç olduğu kaydedil-
mektedir⁷.

Sâffât Sûresi’ndeki duasında Hz. İbrahim kendisine bir
oğul ihsan etmesi için Allah’a niyazda bulunurken, bunu
ileride Rabbine kurban edeceğine dâir bir nezirde bulun-
duğunu gösterecek hiçbir işaret mevcut değildir. İbra-
him (a.s.), duasında “Rabbim,
bana bir oğul ihsan eyle de
onu senin için kurban ede-
yim” manasına gelebilecek
hiçbir söz söylememiştir.
Gördüğü bir rüyayı “Peygam-
berlerin gördükleri rüyalar va-
hiy sayılır”⁸ kaidesi içerisin-
de, Rabbinin, gerçekleştirilmesi gereken bir emri olarak
mütalâ etmiş ve onu kurban etmek istemiştir.

Hız. İsmail için fidiye olarak kesilen koça, kendisi deve
veya sığır cinsinden olmadığı halde, âyette azametli ve
muhteşem anlamına gelen “zibh-i azim” denilmesinde,
bu koçun iri cüsseli, iri boynuzlu, güzel ve gösterişli bir
hayvan olmasından öte muhtemelen daha önemli sayı-
labilecek amaçlar aranmalıdır.

Hız. İbrahim’den önce bir çok kavmin dinî gelenekleri
arasında insan kurban etmenin varlığı ve bunun tanrı-
lara tapmanın bir aracı olduğu bilinmektedir. Mesela Fe-
nikelilerde tanrılar her şeyin ilkinin istediği için insanlar
kurban edilir ve tanrıların bu isteği, ilk doğan erkek ço-
cuk kurban edilerek yerine getirilirdi⁹. Beşeri dinlerin ba-
zılarında da, bereketi sağlamak gayesiyle insan kurban
edildiği de olurdu. Meselâ Aztekler tanrılarını beslemek
veya onların kudret ve bereketini arttırmak için bu yola
başvururlardı. Eski Mısır’da ülke ve insanların bereke-
tini korumak için yaşlı kralı kurban etme âdeti vardı¹⁰.
Kenan bölgesinde bereket ile ilgili olarak, tabiatın gidi-
şatını idare eden ilahlara insanlar kurban edilirdi¹¹. Grek
dinlerinde olduğu gibi kimi inanışlarda ise, bir insan

kendisine her suçun yüklendiği kimse olarak dövüldük-
ten ve şehrin tüm günahlarını yükledikten sonra şehir-
den kovularak bu ritüel gerçekleştirilirdi¹². Bütün bunlar,
merhamet duygusunun yok olduğu bir vasatta kurbanın
gayr-i insanî bir ibadet tarzına dönüştüğünün çarpıcı
örnekleridir. Hz. İbrahim’in eliyle, insan yerine fidiye ola-
rak kesilen bu azametli kurbanlığın anlamının ise buna
benzer batıl ve gayr-i insanî adetlere telmih ve bunları ip-
tal etmesi sonucunu doğurmuş olmasında aranmalıdır¹³.

Kur’an’da kimin kurban edilmek istendiğinin ismen
belirtilmemiş olması, görüş farklılıklarının ortaya çık-
masına sebebiyet vermiştir. Kurbanlığın Hz. İsmail ve
İshak’tan hangisi olduğu, ihtilafa konu olmuşsa da¹⁴
Kur’an’da açıkça zikredilmemekle beraber bunun İs-
mail olduğu anlaşılmaktadır¹⁵. Fakat kurbanlığın kim
olduğu hususundaki tartışmalarda isim üzerinde ısrar
etmek, sembollerle anlatılan
bir hakikatin ihmal edilmesi
sonucunu doğurabilir; oysa
nihaî noktada “tarihi gerçek”,
sembolik gerçekten daha az
önemli olabilir¹⁶.

Hız. İbrahim’in, çocuğunu
kurban etme kıssası
Tevrat’ta, İshak merkezli yer alır ve kurbanlığın İshak
olduğu belirtilir¹⁷. Kurbanlığın Hz. İbrahim’in hangi çocu-
ğu olduğu sorusu ve iddiası, ırkların seçilmişlik iddiasına
getirilen yorumla yakın irtibatlıdır. Özellikle Yahudiler,
kendilerinin Tanrı’nın sevgilileri olduklarını iddia etmek-
te; başta Hz. İbrahim olmak üzere tarihsel şahısların
kendilerinden olduğunu öne sürerek kendilerine kutsal
bir köken atfetmektedirler¹⁸.

Şunu ifade etmeliyiz ki, insanın çabası ve katkısının
dışında meydana gelmiş bir kıymet ve değer etrafında
yapılan “seçilmişlik” yorumlarının İslâm’ın takva
anlayışında karşılığı yoktur. Kur’an “seçilmiş ırk” diye bir
görüşü benimsememiştir. Sadece, eşitlik esasına dayaa-
nan ahlâkî bir toplum düzenini kurma görevinde “felah”
veya “hüsrân” vardır¹⁹. Felah ise ilâhî yükümlülüğü yerine
getirmekten ibarettir²⁰.

Hız. İbrahim’in hangi oğlunu kurbân ettiği, hiçbir ırka ve
soya üstünlük bahşetmeyen kendine münhasır tarihi
bir hadisedir. İslâm’ın bu hadiseye bakışı takva odaklı
olduğu için, Kur’an bu hadiseyi üstün bir ırkın kuruluş
felsefesinin zemini yapmamıştır²¹. Çünkü, ilk prensibin
“tevhid” olduğu vahiy anlayışında dinin merkezinde ta-

rihnel şahsiyetler ve kutsal bir ırk değil, Allah'ın birliği inancı yer alır. Nitekim Kur'an, **"..sizinle bizim aramızda ortak olan bir söze geliniz; Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim; O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmayalım"** (Âl-i İmrân 64).²² derken insanları sadece Allah inancı, İslâm ve tevhid ortak paydası etrafında buluşmaya çağırmaktadır.

Kurbanlığın Hz. İbrahim'in hangi çocuğu olduğu sorusu, müminin Yaradan'la ilişkisine katkı sağlayacak cevaplara ulaştırmaz. Çünkü, bu soru etrafında yoğunlaşan bir çaba, mükellefi yükümlü tutulduğu konulardan alıkoyan, ayrıca kalbi ve filili neticesi olmayan bir uğraştır. Nitekim soran kimsenin, Hz. İbrahim'in, kendi oğlunu Allah'a kurban etme eylemine teşebbüs ettiğini bilmesi yeterlidir. Bu sorunun cevabı merak edilmeye değer olmakla beraber, Hz. İbrahim'in hareket tarzının ve samimiyet duygusunun kaynağını merak etmek itikâdî ve amelî sonuçlara götürecek bir heyecanı oluşturmaması bakımından daha büyük bir öneme sahiptir.

Hız. İbrahim'de görüldüğü şekliyle muhabbet ve teslimiyetin varması gereken nokta açısından kurban kesimi dinin "şe'âir"²³ yani sembollerindendir. Allah'ın iradesini gösteren, ibadet ve taatına nişane olan bu kıssa insanı mânevi bir dünyaya yönelten sembollerle mesajını aktarmaktadır. Hız. İbrahim'in hareket tarzı, gelecek kuşaklarda ilahî muhabbet ve teslimiyet tasavvurunu gerçekleştirmeye yöneldiği için kurbanın sembol değerinin ve işlevinin bu çerçevede anlaşılması gerekir.

Hız. İbrahim'in kıssası, peygamberlere gelen vahyin temel hedefini çizmesi açısından sembollerle örülüdür. Gerçekliğin bize kapalı kalan yönlerini açmamıza yarım eden bu semboller, aynı zamanda ruhun bir inşası olarak ortaya çıkar.²⁴ Dinde bir sembol olarak kurbanın da hedefi diğer ibadetlerde olduğu gibi ruhun inşasını sağlamaktır.

Kaynakça

- Atasuğun, Galip, *İlahî Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da) Dinî Semboller*, Yayınlanmamış dr. tezi, (Selçuk Üniv. Sosyal Bl. Enst.), Konya 1996.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *el-Câmi'u's-sahih*, I-VIII, Çağrı Yay., İkinci Basım, İstanbul 1992.
- Challaye, Felicien, *Dinler Tarihi*, (trc. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yay., Üçüncü Basım, İstanbul 1994.
- Eliade, Mircea, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (trc. Ali Erbaş), İnsan Yay., İstanbul 1997.
- Farukî, İsmail R., *Tevhid*, (trc. Dilaver Yardım, Lâtif Boyacı), İnsan Yay., İkinci Basım, İstanbul 1995.

- Gündüz, Şinasi, "Kur'an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Hal-kası Olarak İlk Buluşma", *İslâmiyât*, c. 7, sy. 1, Ocak-Mart 2004, ss. 13-28.
- Harman, Ömer Faruk, "İsmâil", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)*, XXIII, ss.76-80.
- Işık, Emin, "Kurban Nedir, Niçin Kesilir", (Basılmamış makale), Şubat 2003, ss. 1-7.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yay., İkinci Basım, Ankara 1980.
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (trc. Alpaslan Açık-genç), Ankara Okulu Yay., Sekizinci Basım, Ankara 2005.
- Râzî, Fahreddin (v.606/1209), *et-Tefsîrül-Kebîr*, I-XI, Dârü ih-yâ'it-turâsî'l-Arabî, Üçüncü Basım, Beyrut 1999.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (v. 310/922), *Tarihü'l-mülûk ve'l-ümem*, I-XI, Birinci Basım, Mısır.
- Tümer, Günay, "Bereket", *DİA*, V, ss. 487-488.

Watt, Montgomery, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, (Trc. Mehmed S. Aydın), Hülbe Yay., Ankara 1982.

Notlar

- el-Mâide 5/27: "Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku: Hani her biri birer kurban takdim etmişlerdi de birinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti..."
- el-Bakara 2/71; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrül-Kebîr*, I, 552.
- Meryem 19/42-48; es-Sâffât 37/85-87.
- es-Sâffât 37/91-93.
- el-Enbiyâ 21/69; el-Ankebût 29/24; es-Sâffât 37/97-98.
- el-Enbiyâ 21/71; el-Ankebût 29/26.
- Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihü'l-mülûk ve'l-ümem*, I, 141.
- Buhârî, "Vudû" 5, "Ezân" 161.
- Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 119.
- Günay Tümer, "Bereket", *DİA*, V, 487.
- İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, s. 50.
- Mircea Eliade, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, s. 99.
- Emin Işık, "Kurban Nedir, Niçin Kesilir", s. 2-3.
- Konu ile ilgili rivayetler için bkz. Taberî, *Tarihü'l-mülûk ve'l-ümem*, I, 135-139.
- Ömer Faruk Harman, "İsmâil", *DİA*, XXIII, 77.
- Montgomery Watt, *İslâm Vahyi*, s. 157.
- Tekvin, 22/2: "Şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshak'ı, al ve Moriya diyanna git, ve orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu yakılan kurban olarak takdim et." Tekvin, 22/1-20.
- Şinasi Gündüz, "Kur'an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Hal-kası Olarak İlk Buluşma", s. 24-25.
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 110-111.
- İsmail R. Farukî, *Tevhid*, s. 19.
- Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrül-Kebîr*, X, 112-114..
- Gündüz, "a.g.m.", s. 24 vd.
- Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XII, 42.
- Atasuğun, a.g.e., s. 14.